

**СІСТЭМА АБМЕЖАВАННЯЎ ПРОДАЖУ І ЎЖЫВАННЯ СПІРТНЫХ НАПОЯЎ
НА ПРЫФРАНТАВОЙ ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНІЙ І ЗВЯЗАНЫЯ
З ЁЙ ПРАВАПАРУШЭННІ (1914 – 1915 ГГ)**

*Сяргей Мянцэня
Мінск, Беларусь*

Артыкул прысвечаны агляду мерапрыемстваў у Расійскай Імперыі па абмежаванню продажу спіртных напояў і піва ў пачатку Першай сусветнай вайны. Аўтар пазначае, што забараняючыя меры і ліквідацыя кропак продажу прывялі да павялічэння ўзроўня нелегальнага гандлю і спажывання алкагольных сурагатаў.

Ключавыя словы: Першая сусветная вайна, цвярозасць, нелегальны гандаль, алкагольныя сурагаты

Да пачатку 1914 г. стала зразумела, што існуючая ў Расійскай Імперыі сістэма дзяржаўнай віннай манаполіі патрабае карэннага перагляду. Імкненне дзяржавы да атрымання прыбыткаў прывяло да з'яўлення вялікай колькасці пунктаў продажу “казённага віна”, а абвешчаная палітыка барацьбы з п'янствам праз сістэму папачыцельстваў аб народнай цвярозасці не прыносіла жадаемых вынікаў. Прызначаючы 30 студзеня 1914 г. на пасадку міністра фінансаў П.Л. Барка Мікалай II адзначаў: “Нельзя ставіць в залежнасць благосостояние казны от разорения духовных и хозяйственных сил множества Моих верноподданных...” [1, арк. 10]. Для выпрацоўкі новай дзяржаўнай праграмы была склікана Нарада аб мерах барацьбы з нецвярозасцю, удзел у якой прынялі прадстаўнікі міністэрства фінансаў, унутраных спраў, гандлю і прамысловасці, а таксама шляхоў зносін. Асноўныя задачы яе былі карэнная перабудова гаспадарчага жыцця насельніцтва, адпаведнае выхаванне маладога пакалення і ўздых культурнага і маральнага узроўня насельніцтва. Нарада распрацавала план правядзення мерапрыемстваў па паслядоўнаму скарачэнню месцаў продажу моцных напояў, забароне музыкі і гульні ў корчмах, абмежаванні часу продажу гарэлкі [2, арк. 59–62]. Падрыхтоўка да баявых дзеянняў, а затым і пачатак Сусветнай вайны паскорылі гэтую працу. 18 ліпеня 1914 г. была выдадзена пастанова аб спыненні ўсялякага гандлю моцнымі напоямі ва ўсіх раёнах, дзе будзе абвешчана мабілізацыя, а таксама на шляхах следвання войск.

Выключэнне складалі рэстараны 1-га разрада, клубы і сходы. 23 жніўня 1914 г. забарона на продаж моцных напояў была працягнута да канца ваеннага часу [3, арк. 2, 99]. Гэтыя меры датычыліся ваеннага становішча, але разам з гэтым распачалася маштабная рэформа ўсёй піцейнай сістэмы. 20 верасня 1914 г. Мікалай II абвясціў аб намеры насаўсёды забараніць продаж гарэлкі ў Расійскай Імперыі [4, с. 3].

4 лістапада 1914 г. Упраўленне Акцызнымі сборамі Міністэрства Фінансаў распаўсюдзіла цыркуляр, які пачынаўся наступнымі словамі: “для устранення соблазна к п'янству, который до сего времени создавался чрезмерностью числа мест продажи питей, как в городах, так и в сельской местности, число мест продаж необходимо очень и очень уменьшить” [5, арк. 112]. У сельскай мясцовасці ў паселішчах, якія не адзначаліся ні колькасцю жыхароў, ні гандлёвым, ці прамысловым значэннем з 1 студзеня 1915 г. продаж моцных напояў цалкам забараняўся. У мястэчках продаж мог быць дазволены, але з асаблівай асцярожнасцю. Дазвол на гандаль прыватным асобам выдаваўся толькі на год, усе папярэднія дазволы скасоўваліся з 1 студзеня 1915 г. [5, арк. 111]. Корчмы на выездах з гарадоў і ўздоўж буйных шляхоў забараняліся. Пастаялыя двары і заезжыя дамы характарызаваліся як “наиболее вредные притоны”, таму частка з іх, як месцы “непригодные и неопрятные” маглі быць таксама зачынены. Любое сумненне наконт далейшага існавання асобных піцейных устаноў павінна было вырашацца ў бок яго ліквідацыі [5, арк. 112 адв.–113]. Пачалася маштабная ліквідацыя казённых вінных лавак, так званых “манаполек”. Толькі 4 кастрычніка па Гродзенскай губерні было ліквідавана Міністэрствам Фінансаў 20 манаполек, і пастановамі сельскіх сходаў яшчэ 5. Гарэлка і спірт вывозіліся пад наглядом паліцыі на вінныя склады, заводы былі арыентаваны на выпуск дэнатуратнага спірта [6, арк. 92]. Памеры ліквідацыі месцаў продажу спіртных напояў былі маштабныя. У лютым 1915 г. у Валкавыскім павеце засталася 5 рэнскіх пограбоў (3 у Валкавыску і 2 у Свіслачы) без права продажу казённых піцей і гарэлачных вырабаў, буфеты ў Валкавыскім грамадскім сходзе і на станцыі Баграціонаўскай. [7, арк. 25–25 адв.]. На Мінскую губерню ў 1915 г. планавалася існаванне наступнай колькасці рэстаранаў і корчмаў з правам продажу моцных напояў: Мінск – 7, Пінск – 6, Бабруйск – 4, Барысаў – 3, Клецк – 2, у Докшыцах, Нова-Барысаве, Лунінцы, Целеханах, Капылі - па аднаму [8, арк. 3 – 4].

Па распараджэнню Вярхоўнага Галоўнакамандуючага ў мясцовасцях, што знаходзіліся на ваенным ці асадным становішчы забараняўся таксама

продаж піва і портэра [2, арк. 124]. Пад забарону трапіла і так званая “пей-сахавая” гарэлка, якую яўрэі выкарыстоўвалі пад час рэлігійных абрадаў. Замест яе равінам па пасведчаннях дазвалялася купляць вызначаную ўладамі ў адпаведнасці з лікам вернікаў колькасць вінаграднага ці разынкавага віна [2, арк. 150].

Разам з забаронай на продаж моцных алкагольных напояў увадзілася адказнасць за нелегальны гандаль і злоўжыванне імі. 7 жніўня 1914 г. у Абавязковых пастановах для жыхароў Гродзенскай губерні забаранялася распіце моцных напояў на вуліцах, шляхах, плошчах і іншых адкрытых мясцінах, а таксама знаходжанне ў грамадскіх месцах у стане “явнага опьянення”. У сельскай мясцовасці забаранялася захоўваць ў прыватных дамах спіртныя напоі ў значнай колькасці. Домаўладальнікі павінны былі паведамляць у паліцыю аб выпадках нелегальнага продажу моцных напояў. У якасці пакарання за парушэнне гэтых правіл прадугледжваўся арышт да 3 месяцаў ці штраф да 3000 рублёў [3, арк. 37].

У выніку забарончых мер і недаступнасці моцных алкагольных напояў склалася складаная сітуацыя. Побач з пазітыўнымі вынікамі (змяншэнне колькасці затрыманых п’яных асоб, павышэнне пакупніцкай здольнасці насельніцтва), паўсталі праблемы нелегальнага продажу гарэлки і ўжывання сурагатных напояў [9, с. 4]. Часу “прымусовай цвярозасці” папярэднічаў перыяд, на працягу якога дзяржава, не гледзячы на свой афіцыйны курс, не надта прыслухоўвалася да імкнення грамадзян спыніць п’янства. На 1908 г. заставаліся не зацверджанымі каля 12 000 пастаноў сельскіх сходаў з усёй Расійскай Імперыі аб забароне продажу гарэлки і закрыцці вінных лавак [10, с. 2].

Вялікая ўвага надавалася праблеме п’янства сярод вайскоўцаў, бо ад гэтага залежыла баяздольнасць арміі і лёс дзяржавы. Але сітуацыя была несучасная. У Гродна адным з месцаў легальнага продажу моцных напояў быў рэстаран 1-га разрада Войцэха Паплаўскага. З пачаткам баявых дзеянняў яго наведваў амаль увесь афіцэрскі склад. Аб іх паводзінах дакладаў у рапарце ад 9 верасня 1914 г. губернатару гродзенскі паліцмейстер: “офицеры, зачастую напиваясь, выходят из рамок приличия, поют песни, в самом ресторане обнажают шашки и занимаются фехтованием... компания офицеров, проходившись через Гродно частей Кавказских войск, напившись, танцевала лезгинку... 8 сентября напившегося до невменяемости офицера пришлось вынести из зала на руках, не успели вынести, как с ним сделалось дурно”. Кампанію адпачываючым афіцэрам складалі

жанчыны “лёгкіх паводзін” [3, арк. 113-113адв.]. Супакоіць, ці абмежаваць афіцэрскія кампаніі не былі здольныя ні рэстаратар, ні паліцыя. Папулярнасць установы і імкненне да дадатковага прыбытку хутка падвяло Паплаўскага. У снежні 1914 г. у выніку вобвыску ў яго былі знойдзены моцныя спіртныя напоі без адпаведных дакументаў. Чыноўнікі акцызнага надзору прапаноўвалі накладзі на яго штраф у памеры 500 руб. і 2 месяцы арышту, але ваенны камендант абмежаваўся 300 руб. і адным месяцам арышту [3, арк. 198-199].

Ніжэйшыя чыны не маглі сабе дазволіць наведванне рэстаранаў, таму сталі кліентамі нелегальных корчмаў і гандляроў. 16 снежня 1914 г. камандуючы 4-ым гусарскім Марыупальскім палком, што знаходзіўся ў Беластоку прасіў дапамогі ў ўпраўляючага акцызнымі зборамі Гродзенскай губерні: “во всех пивных, равно и у многих лиц, не имеющих на то права... производится продажа водки, главным образом нижним чинам” [11, арк. 18]. У той жа час (22 снежня 1914 г.) гродзенскі губернатар В. М. Шыбека загадваў павятоваму спраўніку вырашыць сітуацыю ў Ваўкавыску, дзе “нижние чины появляются на улицах в пьяном виде, потайные кабацки почти на каждой улице и между прочим у еврея Липшица по Александровской улице” [12, арк. 4]. У лістападзе 1914 г. жыхар Бельска Андрэй Бажок у лісце да губернатара адзначаў: “Наш город настолько известен пьянством, что здесь нарочно военные приезжали выпить, а точнее нижние чины... можно встретить на каждом шагу в пьяном виде”. У выніку заявы Бажка была праведзена праверка, і высветлілася, што негледзячы на тое, што загадам па гарнізону ад 17 верасня 1914 г. забараняўся продаж і распіццё гарэлкі і спірта, выдача іх працягвалася з 2 крамаў. За верасень-кастрычнік 1914 г. было рэалізавана па дакументах ваеннага ведамства 500 бутэлек, па дакументах павятовага і вольнапрактыкуючага доктара – 150 і 300 адпаведна [3, арк. 170, 172]. Між тым кіраўнік Бельскага павятовага камітэта папачыцельства аб народнай цвярозасці аптымістычна паведамляў, што “народ отрезвел и пьянства не видно” [3, арк. 173].

У Брэст-Літоўскай крэпасці намеснікам каменданта па грамадзянскай частцы на працягу жніўня-снежня 1914 г. было разгледжана 26 спраў аб нелегальным продажы піва і моцных напояў (пры гэтым 3 у дачыненні адной асобы). Прыцягненне да адказнасці прадугледжвалася як за сам гандаль, так і за самавольнае перамяшчэнне і захоўванне спіртных напояў. Па 10 справах віноўныя былі прысуджаны да высялення. Падставамі для высялення былі паўторныя выпадкі, зпаіванне ніжніх чыноў і продаж

дэнатурата. За продаж піва пакаранне звычайна складала ад 10 руб. штрафа да 3 тыдняў арышту. А вось уладальнік піваваранага завода Шульц быў асуджаны за продаж піва сялянам на тры месяцы, але затым па невядомым прычынам вызвалены [13, арк. 99].

Спажыванне дэнатуратнага спірта было небяспечна для жыцця, тым не менш колькасць такіх выпадкаў у 1914 г. узрасла ў параўнанні з папярэднім часам па прычыне яго даступнасці. Для засцярожання насельніцтва для бутэлек з дэнатуратам былі распрацаваны яркія этыкеткі чырвонага і фіялетавага колеру з выявай чэрапа і касцей [2, арк. 167–168]. За продаж дэнатуратнага спірта прадугледжваўся максімальны штраф і высяленне. Часам гандляры імкнуліся падмануць сваіх пакупнікоў. Так жыхарка Брэста Антаніна Малярэвіч прадавала дэнатуратны спірт разведзены газаваным ліманадам (у выніку выкрыцця ў 1915 г. была выселена) [13, арк. 54–55]. Юзэфа Сабалеўская з Гродна разводзіла дэнатурат невядомай вадкасцю і прадавала ў сваёй краме ў бутэльніцы з-пад “Кіеўскай наліўкі” (1 студзеня 1915 г. быў вынесены штраф у памеры 300 руб. з магчымасцю замены на месяц арышту) [13, арк. 241]. Пад час вобыску ў Наталлі Лукашынскай з урочышча Выгода Беластоцкага павета былі знойдзены $\frac{1}{4}$ вядра (каля 3 літраў) дэнатурата з растворам камфары і бутэлька дэнатурата пераваранага з мёдам (была асуджана на 6 тыдняў арышту, у чэрвені 1915 г. была затрымана разам з мужам і прысуджана да высялення, аднак пазбегла пакарання па прычыне адступлення расійскіх войск) [14, арк. 2, 13].

Асобная група правапарушэнняў была звязана з фармацэўтычнай дзейнасцю. Дзеля атрымання спіртаўтрымліваючых вадкасцяў асобныя грамадзяне падраблялі рэцэпты, а замест пячаткі выкарыстоўвалі адбіткі 3-х ці 5-капеечных манет [5, арк. 118]. Аднак і аптэкары імкнуліся зарабіць у склаўшайся сітуацыі. Аптэкар Алдзеўскі з Гродна па дакументах купіў для ваенных патрэб 9 вёдзер спірта, а старшаму доктару 174-га пяхотнага палка перадаў усяго $\frac{1}{2}$ вядра, астатні спірт вырашыў рэалізаваць. Пад час затрымання Алдзеўскі спрабаваў выліць спірт, але беспаспяхова [13, арк. 207]. 23 мая 1915 г. быў затрыманы ўладальнік аптэкі ў г. Слонім Валерыян Страбейка за продаж ніжнім чынам і прыватным асобам настойкі “пярцоўка”. За тры з паловай месяцы Страбейка прадаў 35 вёдзер спірта і адаслаў запрос яшчэ на 150. Для параўнання, аптэка Прыпінскага ў Слоніме за год рэалізавала ўсяго 7 вёдзер. Аб памеры прыбытку такога гандлю сведчыць тое, што Страбейка купляў спірт па 19.95 руб. за вядро,

разводзіў яго і прадаваў “настойку” па 1 руб. за 1/100 вядра. Такім чынам, чысты прыбытак з аднаго вядра складаў каля 100 руб. Улічваючы памеры такога гандлю Страбейка быў прыгавораны да 2000 руб. штрафу, з заменай на два месяцы турмы, і высланы ў Енісейскаю губерню пад нагляд паліцыі [13, арк. 22–27].

У сельскай мясцовасці справы з раскрыццём выпадкаў нелегальнага продажу спіртным напояў ішлі горш. Паспяховасць такіх спраў залежала ад паказанняў сведак. Але ва ўмовах вёскі, калі гандрылоў было не так шмат і яны былі знаёмы пакупнікам, заявы пісалі ці людзі пакрыўджаныя, ці тыя, хто выпадкова трапіў ў кампанію. Паказальнымі ў гэтым плане сталі наступныя справы. У мятэчку Індура Гродзенскага павету 31 снежня 1914 г. быў складзены пратакол за продаж спіртных напояў на мясцовага жыхара Моўшу Дубоўскага. Па паказаннях сведак той восенню 1914 г. здолеў купіць вялікую колькасць казённага віна (гарэлкі) моцнасцю 40° і 57°. Гарэлку прадаваў ён з вялікай асцярожнасцю і па неймаверна высокай цане – ад 2 да 3,5 руб., у той час, як да пачатку вайны бутэлька гарэлкі каштавала прыблізна 60 кап. Гэта магчыма і стала падставай для заявы. Але пад час вобыску ў яго здолелі знайсці толькі адну бутэльку гарэлкі і бутэльку з вішнёвай наліўкаў, што было недастаткова для прыцягнення Дубовіча да адказнасці [13, арк. 223–225]. У вёсцы Гошава Хомскай воласці Кобрынскага павету мясцовы селянін запрасіў да сабе чыноўніка Варшаўскага Губернскага Праўлення Васіля Міхно, які пасля гэтага данёс акцызным чыноўнікам і паліцыі, што ў гасцях частаваўся “Нежынскай рабінавай настойкай” з крамы Рыўкі Хазановіч у Хомску. З пачаткам следства сяляне былі адвезены ў Хомск для вочнай стаўкі з Хазановіч, але там адмовіліся пазнаваць яе і заявілі, што гэта зусім не тая асоба, бо “гораздо можае и выше” [13, арк. 84–86]. Справа так і не была завершана ў сувязі з наступленнем нямецкіх войск.

Такім чынам, у Расійскай Імперыі ў 1914 г. пачала рыхтавацца праграма па паступоваму абмежаванню продажу алкагольных напояў, аднак у выніку пачатка Першай сусветнай вайны ўлады пайшлі на рэзкія змены, фактычна стварыўшы сістэму “сухога закона”. У заходніх губернях, якія апынуліся на ваенным становішчы, дзейнічалі больш жорсткія забаронныя меры, але папярэдняя непаспяхоўная палітыка і імклівае перамен выклікалі непажаданыя вынікі, такія як рост нелегальнага продажу алкагольных напояў і спажывання алкагольных сурагатаў, да змагання з якімі ўлады былі непадрыхтаваны.

-
1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ)(Гродна). – Фонд 22. – Воп. 1. –
спр. 10.
 2. НГАБ (Гродна). – Фонд 30. – Воп. 1. – спр. 604.
 3. НГАБ (Гродна). – Фонд 1. – Воп. 27. – спр. 2948.
 4. Бородин, Д.Н. В защиту трезвости. – Петроград, 1915.
 5. НГАБ (Гродна). – Фонд 30. – Воп. 1. – спр. 447.
 6. НГАБ (Гродна). – Фонд 30. – Воп. 1. – спр. 594.
 7. НГАБ (Гродна). – Фонд 22. – Воп. 1. – спр. 2.
 8. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Мінск). – Фонд 132. – Воп. 1. – спр. 55.
 9. Мендельсон, А. Итоги принудительной трезвости и новые формы пьянства. – Пе-
троград, 1916.
 10. Наша Ніва. – № 5. – 29 лютага 1908 г.
 11. НГАБ (Гродна). – Фонд 30. – Воп. 2. – спр. 20.
 12. НГАБ (Гродна). – Фонд 1. – Воп. 9. – спр. 2165.
 13. НГАБ (Гродна). – Фонд 30. – Воп. 1. – спр. 890.
 14. НГАБ (Гродна). – Фонд 1. – Воп. 9. – спр. 2070.